

УДК 376/6/09(438) “ХХ”

Д 43

Христина ДЗЮБИНСЬКА

ОПІКУНСЬКО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ КАЛІСЬКОГО БЛАГОДІЙНОГО ТОВАРИСТВА

У статті розкрито інституційні форми опікунсько-виховної діяльності Каліського благодійного товариства, яке функціонувало на теренах Польщі упродовж 1825 – 1851, 1880 – 1914 рр. Товариство створювало всі необхідні умови для проживання, харчування та лікування дітей-сиріт, напівсиріт, дітей із малозабезпечених сімей, допомагало при працевлаштуванні. Акцентовано увагу на функціонуванні зали для дітей, будинку праці, денного притулку св. Антонія (ясел), початкової школи.

Ключові слова: *Каліське благодійне товариство, опіка, виховання, діти-сироти, інституційні форми опіки.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах політичної і соціальної нестабільності, трансформації суспільного устрою особливо гостро постає проблема опіки та виховання дітей-сиріт, соціальних сиріт, дітей, що перебувають у складних матеріальних і дискомфортних умовах. Міжнародний досвід опікунсько-виховної діяльності благодійних товариств викликає зацікавлення науковців і педагогів-практиків.

Соціально-педагогічні аспекти виховання дітей-сиріт у Польщі мають вагомим значення для українського суспільства. Діяльність благодійних товариств, асоціацій, інституцій у галузі опіки та виховання дітей, соціальних сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, привертає до себе увагу. Це, зокрема, торкається і ХІХ ст., коли суттєво змінилися форми опіки над дітьми, бідними і хворими. У результаті воєн (1792, 1806, 1809, 1813) збільшилася кількість жебраків, хворих, дітей-сиріт, що вимагало контролю над суспільною системою опіки над хворими і

особами, які не мали найнеобхідніших засобів до існування. У 1838 р. засновано відділ опіки над малозабезпеченими дітьми при Варшавському благодійному товаристві, діяльність якого була спрямована на організацію захоронок, будинку для сиріт, початкової школи тощо. У 40-х роках ХІХ ст. на польських землях започатковано інституції, які мали завданням надання допомоги й опіки дітям з малозабезпечених сімей, дітям-сиротам. У результаті динамічного розвитку промисловості упродовж 1864 – 1914 рр. матеріальне забезпечення мешканців Польського королівства зросло. Водночас бідність для значної частини людей була характерним елементом суспільного життя. У зв'язку з цим організація суспільної допомоги у різних формах складала для поляків серйозну проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, знайшла висвітлення у психолого-педагогічних дослідженнях (О. Антонова-Турченко, Л. Волинець, Н. Іванова, Н. Комарова, Є. Рибінський). Проблеми виховання дітей-сиріт в умовах школи-інтернату вивчали Я. Гошовський, Л. Дробот, Б. Кобзар, В. Яковенко. Особливу увагу вчених привернула проблема визначення місця дітей в соціумі і аналіз основних його сфер, що знайшло відображення у працях В. Бочарової, І. Кона, В. Оржеховської. Доброчинність у сфері освіти України, зокрема, на базі Київського учбового округу в ХІХ – на початку ХХ ст. досліджує Н. Сейко, виховання дітей-сиріт у польській педагогіці міжвоєнного періоду – Ю. Яким.

Аналіз та узагальнення педагогічної літератури, історико-педагогічних досліджень засвідчує, що є цікаві напрацювання у галузі опіки і виховання дітей-сиріт, досі не відомі широкому освітянському загалу України. Це торкається благодійної діяльності товариств та інституцій, які діяли на теренах Польщі у ХІХ – на початку ХХ ст. Досі відсутнє цілісне дослідження доброчинності у сфері освіти, опіки дітей-сиріт, громадської доброчинності польських товариств та асоціацій, зокрема, Каліського благодійного товариства, діяльність якого припадає на 1825 – 1851, 1880 – 1914 рр.

Мета статті – узагальнення та висвітлення діяльності Каліського благодійного товариства у сфері опіки та виховання дітей-сиріт.

Перше благодійне товариство у м. Каліш виникло у 1825 р. з ініціативи голови Комісії Каліського воєводства Й. Радошевського. Першим його головою став Бонавентур Рембовський (керівник Цивільного Трибуналу м. Каліш). Товариство допомагало міській владі у розв'язанні найважливіших соціальних проблем: допомога хворим, виплата бідним мешканцям постійної або одноразової допомоги. Це була типова благодійна діяльність, яку проводили чиновники, а не громадські організації. Спосіб організації цього Товариства більше нагадував адміністративну структуру, ніж спонтанне об'єднання зацікавлених осіб. Відомо, що у 1842 р. серед 13 членів Товариства було тільки два священнослужителі і два землевласники [1, 129].

На зламі 30 – 40-х рр. XIX ст. відчутним був вплив Росії на діяльність товариства. Уже у 1842 р. його очолив генерал-майор С. Соболев, згодом – підполковник А. Требіцький. У 1845 р. унаслідок об'єднання каліської та мазовецької провінцій в одну – варшавську, місто Каліш перестало бути садибою провінції, чиновники з нього виїхали, а товариство призупинило свою діяльність. Останнім керівником Товариства, був біскуп К. Томашевський, який склав повноваження у 1849 р., а у 1851 р. Головна опікунська рада підписала рішення про формальну ліквідацію благодійного товариства у м. Каліш [1, 129].

Ініціатором відновлення товариства став С. Хелмський – голова Генеральної дирекції Кредитного земельного товариства. Залучивши до співпраці відомих громадян міста, він підготував проект статуту товариства, який був затверджений царем 15/27 березня 1879 р. Однак діяльність товариство розпочало у січні 1880 р. [4].

Мета товариства – надання допомоги сиротам і бідним мешканцям м. Каліш, участь у ліквідації бідності на його околицях. Для її досягнення товариство засновувало притулки, захоронки, їдальні, школи; надавало грошову підтримку, безпроцентні позики; допомагало при працевлаштуванні; постачало бідним продукти, одяг і паливо, а також надавало їм медичну допомогу.

Членом товариства міг бути кожен, хто заплатив внесок. Члени поділялися на фактичні (оплата не менше, ніж 8 руб. щорічно) і благодійників (не менше, ніж 1 руб. на рік). До Товариства належали також почесні члени, вибрані на скликаному засіданні в нагороду за працю та інші заслуги. Керівництво Товариства (Економічна Рада, Ревізійна Комісія) було обране всіма членами на скликаному зібранні терміном на два роки. До 12-особової Економічної Ради могли бути вибрані тільки чоловіки, фактичні члени Товариства, які в таємному голосуванні вибирали між собою керівника, касира і секретаря; жінки могли допомагати тільки як вихователі [3].

Особливе занепокоєння викликало молоде покоління, яке потрапляло під аморальний вплив, і вимагало термінового порятунку. Запропонована членом ради – лікарем др. Ф. Дрецькім – ідея створення зали для дітей отримала згоду губернатора. До неї могли вступати сироти, напівсироти і діти бідних батьків, які з будь-яких причин не могли заробити гроші на харчування своєї багатодітної сім'ї або надати їм належної опіки. До зали занять приймали тільки хлопців і дівчат віком від 11 до 14 років, коли вони уже не могли перебувати у місцевій охоронці, але їх не приймали на фабрику. Хлопці під керівництвом майстра виплітали кошики, виготовляли ковдри і килими. Дівчата під наглядом швачки гачкували, гаптували, штопали і шили білизну. Заняття тривали від 9 до 16 години, а влітку до 17.00. Діти отримували обід і підвечірок з дешевої кухні (створена товариством), також одяг і взуття. Як нагороду, їм перераховували на ощадну книжку грошовий переказ у розмірі 25 – 50 коп. щомісячно [1, 139].

Термін перебування у залах занять тривав від кількох місяців до року, іноді довше. Дівчат охоче приймали на роботу у цехи, які займалися вишивкою, мереживом, виготовленням іграшок. Хлопці найчастіше потрапляли до ремісничих цехів. У 1881 р. у закладі перебували 14 хлопців і 24 дівчини. Найбільшого розвитку зал занять досягнув у 1900 р., коли його перенесли до нової будівлі Товариства. У 1903 р. з 15 дівчат, які навчалися у залі занять, четверо повернулися додому, деякі пішли до школи, на швейну фабрику, працювати служницями. З 11 хлопців – один потрапив на фабрику кондитерських виробів, два – на службу, трое повернулися до батьків, інші – до кравця, городника, шевця, пекаря.

У 1903 р. налагоджено шевський верстат, який закінчили 24 хлопці, а вже у 1913 р. – відвідували 80 дівчат і 28 хлопців [2].

У 1897 р. Каліське благодійне товариство розпочало будівництво будинку праці для дітей, який також слугував притулком для сиріт. Протягом п'яти років завдяки пожертвам і благодійним внескам приватних осіб і різних інституцій збудовано триповерховий будинок, який відкрито 28 січня 1900 р. На першому поверсі будівлі розміщувалися кухня, дві їдальні для дітей та бідних, пральня, ванна, кімната для сторожа і куховарки, склад. На другому – канцелярія, велика зала для різних урочистостей, дві зали для старців, три кімнати під ремісничі верстати для дітей, де проходили заняття і для старших осіб. На третьому поверсі – дві зали для сиріт, зал занять для дівчат і окремих для хлопців, кімната для опікунів і каплиця. На горіщі було три кімнати для осіб, які оплатили своє перебування у притулку, а також приміщення для сушіння білизни і її зберігання.

У листопаді 1900 р. каплицю посвятили, і одночасно отримали згоду Міністерства внутрішніх справ, що сестри милосердя з Інституту св. Казимира у Варшаві будуть опікуватися цим будинком. У перший рік функціонування у будинку праці перебували 20 осіб (15 літніх людей і 5 сиріт), у 1901 р. – 26, з них 10 сиріт і з кожним роком їх кількість зростала [7]. У притулку було організовано дешеву кухню і зал занять, а з 1905 р. – початкову школу для бідних дітей. На свята влаштовували концерти для підопічних і бідних дітей, до яких долучалися члени і опікуни відділів товариства.

Вивчення джерельної бази засвідчує, що особливої опіки потребувала малеча. Тогочасна преса піднімала ці питання, інформувала про заснування притулку для малих дітей. 1 листопада 1900 р. створенням ясел зайнялися й вихователі товариства, однак пришивидшила реалізацію цього проекту дружина інженера залізниці Еміля Бобеньська, яка розпочала збирати пожертви на притулок. Згодом Економічна Рада відкрила денний притулок св. Антонія у будівлі монастиря, отримавши на це згоду губернатора. Було обладнано дві великі кімнати з лавками, кріслами і столами відповідно до віку дітей. Також там були кухня, ванна і кімната для опікунів. Дітей приймали віком від 19 місяців до 6 років, які щоденно відвідували ясла, крім неділі і свят, їх також харчували

чотири рази на день. Керівництво закладу безкоштовно утримувало сиріт, приймало дітей бідних батьків. У 1906 р. у яслах перебували 40 дітей [5].

Складна соціально-економічна ситуація вимагала відкриття початкової школи для бідних дітей. Однак реалізувати цю ідею товариство змогло тільки у 1905 р., коли царська влада дозволила відкрити приватні школи, де навчали польською мовою. Так, 1 вересня 1906 р. до школи прийняли 75 дітей із зали занять, притулку і місцевої захоронки. Навчання було безкоштовним, а учні отримали підручники, шкільне приладдя, одяг. Організацією навчально-виховного процесу займалися члени товариства [6].

Зазначимо, що у місті існував Каліський відділ російського благодійного товариства, який проводив опікунську діяльність тільки православної громади, зокрема, займався організацією притулку для дітей та допомоги старшим. З 1881 р. жіночий комітет опікувався захоронкою. Будівля повністю відповідала своєму призначенню. У великих кімнатах, призначених на спальні для хлопців і дівчат, розмістили залізні ліжка з постільню, тумбочки для речей, умивальники, столики та інші речі, необхідні для спальні, великий зал для спільних занять, кухня з дорогим посудом. Варто зазначити, що царська влада відкрито підтримувала православні заклади, не переймаючись долею польських інституцій, які були на утриманні суспільства. На функціонування католицької захоронки, в якій у робочі дні протягом 10 годин перебували 147 дітей виділялося 2 180 руб. У православній захоронці розміщувалися 25 дівчат і хлопців, на яких виділялося 3 592 руб. [3]. Крім витрат на харчування, вони отримували кошти на прання білизни, ліки, книги, зошити, ремонт та купівлю одягу і взуття. Як правило, це були півсироти або сироти російських керівників і військових. Постійна фінансова підтримка з боку Російського Благодійного Товариства сприяла у задоволенні соціальних потреб.

Велику увагу звертали на систематичну участь дітей у релігійних обрядах і зобов'язували їх співати у церковному хорі. Усі діти, відповідно до віку, відвідували початкову або середню школу і навчалися у каліських майстрів для здобуття конкретного фаху [1, 215].

Висновки. Каліське благодійне товариство відіграло важливу роль у суспільному житті міста, хоча період його діяльності

припав на економічні та суспільні труднощі, які збільшували кількість сиріт і дітей із малозабезпечених сімей. Не розраховуючи на фінансову підтримку заможних мешканців і місцевої влади, члени товариства активно займалися опікою та вихованням дітей. Значна кількість дітей отримали не тільки захист, притулок, але й змогу знання і вибрати спеціальність. Товариство зуміло створити усі необхідні умови для проживання, харчування та лікування сиріт і убогих.

Подальшого дослідження потребує опікунсько-виховна і благодійна діяльність каліських асоціацій та добродійних товариств, які сьогодні розв'язувати проблеми дітей-сиріт та молоді.

Література

1. Kępski C. Towarzystwa Dobroczynności w Królestwie Polskim (1815 – 1914) / Czesław Kępski. – Lublin : Wydaw. UMCS, 1993. – 282 s.
2. Nowość // Kaliszanin. – 1892. – № 25.
3. Nowość // Kaliszanin. – 1879. – № 82. c
4. Nowość // Kaliszanin. – 1879. – № 83.
5. Ziemia Kaliska // Gaseta Kaliska. – 1906. – № 30.
6. Ziemia Kaliska // Gaseta Kaliska. – 1906. – № 150.
7. Ziemia Kaliska // Gazeta Kaliska. – 1901. – № 197.

Дзюбинская Кристина. Попечительско-воспитательная деятельность Калиского благотворительного общества. В статье раскрыты институциональные формы попечительско-воспитательной деятельности Калиского благотворительного общества, функционировавшего на территории Польши в течение 1825 – 1851, 1880 – 1914 гг. Общество создавало все необходимые условия для проживания, питания и лечения детей-сирот, полусирот, детей из малообеспеченных семей, помогало при трудоустройстве. Акцентировано внимание на функционировании залы для детей, дома труда, дневного приюта св. Антония и начальной школы.

Ключевые слова: Калиское благотворительное общество, опека, воспитание, дети-сироты, институциональные формы опеки.

Dzyubynska Khrystyna. Tutorial-educative activity of Kalinskyi charitable society. The article deals with the institutional forms of tutorial-educative activity of Kalinskyi charitable society

which functioned on the ground of Poland along 1825 – 1851, 1880 – 1914. Society created all necessary conditions for living, nourishment and medical treatment for orphan-children, half-orphans and children from needy families, contributed to placing in a job. Attention is concentrated on the room for children, working house, diurnal shelter of St. Antony and primary school.

Key words: Kalinskyi charitable society, guardianship, upbringing, orphan-children, Institutional forms of guardianship.